

พลวัตการจัดการอุทกภัยในลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา: จากการพัฒนาการปกป้องเขตเศรษฐกิจขนาดใหญ่สู่ข้อเสนอการบริหารจัดการน้ำเชิงระบบและเป็นธรรม

บทคัดย่อ

บทความนี้มุ่งสำรวจปัญหาและแนวทางการจัดการอุทกภัยในพื้นที่อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา โดยวิเคราะห์ถึงผลกระทบจากการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานของรัฐที่มุ่งเน้นการระบายน้ำออกจากพื้นที่เศรษฐกิจลงสู่ทะเลสาบสงขลาเพียงด้านเดียว โดยขาดการวางแผนระบายน้ำจากทะเลสาบออกสู่อ่าวไทยอย่างมีประสิทธิภาพ การศึกษานี้ชี้ให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงทางกายภาพบริเวณปากน้ำทะเลสาบสงขลาและการก่อสร้างสิ่งกีดขวางทางน้ำตามธรรมชาติ ซึ่งส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศชุมชนรอบทะเลสาบสงขลา บทความนี้จะเสนอแนวทางแก้ไขปัญหบบูรณาการที่คำนึงถึงบริบททางภูมิศาสตร์และการไหลของน้ำทั้งระบบ เพื่อสร้างความยุติธรรมในการจัดการทรัพยากรน้ำ

1. บทนำ

อุทกภัยในพื้นที่อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา โดยเฉพาะเหตุการณ์ในช่วงปลายฤดูมรสุมเดือนพฤศจิกายน พ.ศ.2568 ถือเป็นภัยพิบัติระดับชาติที่สร้างความเสียหายต่อย่านเศรษฐกิจคิดเป็นมูลค่าหลายหมื่นล้านบาท มวลน้ำมหาศาลไม่เพียงส่งผลกระทบต่อโครงสร้างพื้นฐาน แต่ยังสร้างความเดือดร้อนแก่ประชาชนทุกภาคส่วนโดยไม่เลือกชนชั้นหรือศาสนา ภายหลังจากเหตุการณ์แต่ละครั้ง มักมีการถอดบทเรียนจากภาครัฐ นักวิชาการ และภาคประชาสังคม เพื่อหาแนวทางแก้ไข

อย่างไรก็ตาม จากมุมมองของประชากรในพื้นที่ปลายน้ำ โดยเฉพาะบริเวณตำบลคูเต่า อำเภอหาดใหญ่ พบว่าแนวทางของภาครัฐยังคงยึดติดกับกรอบความคิดแบบดั้งเดิม คือการเร่งระบายน้ำออกจากพื้นที่เศรษฐกิจใหญ่ลงสู่ทะเลสาบสงขลาให้เร็วที่สุด โดยขาดการวางแผนต่อเนืองว่าจะระบายมวลน้ำดังกล่าวออกจากทะเลสาบสงขลาสู่อ่าวไทยอย่างไร การจัดการที่ไม่ครบวงจรนี้ นำมาซึ่งปัญหาน้ำท่วมขังในพื้นที่รอบทะเลสาบสงขลา สะท้อนให้เห็นถึงความเหลื่อมล้ำในการบริหารจัดการภัยพิบัติ

2. บริบททางภูมิศาสตร์และอุทกวิทยาของกลุ่มน้ำ

กลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลาครอบคลุมพื้นที่กว้างขวางตั้งแต่จังหวัดนครศรีธรรมราช (อำเภอชะอวด, หัวไทร) จังหวัดพัทลุงทั้งจังหวัด และจังหวัดสงขลา โดยแบ่งทะเลสาบออกเป็น 3 ส่วน คือ ทะเลสาบตอนบน (รวมทะเลน้อย) ตอนกลาง และตอนล่าง

อำเภอหาดใหญ่ตั้งอยู่ในพื้นที่ลุ่มน้ำคลองอู่ตะเภา ซึ่งเป็นลำน้ำสายหลักและยาวที่สุดที่ไหลลงสู่ทะเลสาบสงขลาตอนล่าง โดยมีต้นน้ำจากอำเภอสะเดา เส้นทางไหลของน้ำจากคลองอู่ตะเภาลงสู่ทะเลสาบสงขลาตอนล่างแยกออกเป็น 4 เส้นทางหลัก ได้แก่ 1) บ้านเกาะนก ตำบลคูเต่า 2) บ้านท่าเมรุ ตำบลบางกล่ำ 3) บ้านแหลมโพธิ์ ตำบลคูเต่า 4) บ้านหัวทุ่ง ตำบลคูเต่า

เนื่องจากย่านเศรษฐกิจขนาดใหญ่ตั้งอยู่บริเวณตอนกลางของกลุ่มน้ำคลองอู่ตะเภา มวลน้ำทั้งหมดจากต้นน้ำจึงต้องไหลผ่านพื้นที่นี้เพื่อลงสู่ทะเลสาบสงขลาตอนล่าง ส่งผลกระทบโดยตรงต่อประชาชนนับหมื่นคนในพื้นที่ปลายน้ำและนับแสนชีวิตรอบทะเลสาบ

3. พัฒนาการและข้อจำกัดของการจัดการน้ำในอดีต

จากบันทึกทางประวัติศาสตร์ พื้นที่เศรษฐกิจขนาดใหญ่ประสบปัญหาน้ำท่วมซ้ำซาก โดยจุดเปลี่ยนสำคัญคือเหตุการณ์อุทกภัยครั้งใหญ่ในปี พ.ศ. 2531 นำไปสู่โครงการขุดคลองระบายน้ำที่ 1 (ร.1) เพื่อตัดยอดน้ำก่อนเข้าตัวเมืองให้เบี่ยงลงสู่ทะเลสาบสงขลาตอนล่าง และต่อมามีการขยายระบบคลองระบายน้ำเพิ่มเติมอีก 4 สาย คือ คลองระบายน้ำที่ 3 คลองระบายน้ำที่ 4 คลองระบายน้ำที่ 5 และคลองระบายน้ำที่ 6

แม้มาตรการดังกล่าวจะประสบความสำเร็จในการป้องกันพื้นที่เศรษฐกิจชั้นใน แต่เป็นการผลักภาระความเสี่ยงไปสู่ชุมชนปลายน้ำและพื้นที่รอบทะเลสาบสงขลา ซึ่งต้องเผชิญภาวะน้ำท่วมเกือบทุกปี การแก้ปัญหาที่มุ่งเน้นเพียง "เอาน้ำออกจากหาดใหญ่" โดยไม่มีกลไกที่มีประสิทธิภาพในการ "เอาน้ำออกจากทะเลสาบลงสู่อ่าวไทย" จึงเป็นเพียงการแก้ปัญหาเฉพาะหน้า ซึ่งไม่เพียงพอต่อการรับมือกับสภาวะภูมิอากาศเปลี่ยนแปลง (Climate Change) ในปัจจุบัน

4. วิเคราะห์ปัจจัยสิ่งกีดขวางทางน้ำและการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพ

ปัจจัยสำคัญที่ทำให้การระบายน้ำจากทะเลสาบสงขลาสู่อ่าวไทยขาดประสิทธิภาพ เกิดจากการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานของรัฐที่กีดขวางทางน้ำธรรมชาติ ดังนี้

“โครงสร้างบริเวณปากทะเลสาบสงขลา” การก่อสร้างท่าเรือน้ำลึกสงขลา เชื่อมกันทรายและท่าเรือของ ปตท. ส่งผลกระทบต่อร่องน้ำเดิม จากบันทึกในสมัยรัชกาลที่ 5 ระบุว่าเรือพระที่นั่งใช้ร่องน้ำลึกบริเวณสุสานสุลต่านสุลัยมาน (หัวเขาแดง) ในการเดินเรือ ซึ่งปัจจุบันร่องน้ำดังกล่าวถูกทับถมหรือเปลี่ยนแปลงไปจากการพัฒนา

ข้อสังเกตเชิงเวลา ทำเรื่อน้ำลึกลงขาลาเปิดดำเนินการอย่างเป็นทางการในเดือนมีนาคม พ.ศ. 2531 และในปีเดียวกันช่วงเดือนพฤศจิกายน ได้เกิดน้ำท่วมใหญ่หาคใหญ่ จึงเป็นประเด็นที่ควรศึกษาทางวิศวกรรมชลศาสตร์ว่าโครงสร้างดังกล่าวมีส่วนชะลอการไหลออกของน้ำหรือไม่

ลิ่งกิดขวางบนคาบสมุทรสทิงพระ พื้นที่คาบสมุทรสทิงพระ (อ.ระโนด, อ.กระแสดินทร์, อ.สทิงพระ, อ.สิงหนคร) เดิมมีลำคลองธรรมชาติทำหน้าที่เป็น "ช่องทางหายใจ" ระบายน้ำจากทะเลสาบลงสู่อ่าวไทย และรับน้ำเค็มเข้าสู่ทะเลสาบผ่านกลไกธรรมชาติแบบ "ระวะ" (การเปิดปิดปากคลองด้วยทรายตามฤดูกาล) แต่การพัฒนาาระบบชลประทานและประตูระบายน้ำเพื่อกักเก็บน้ำจืดทำนา ได้ทำลายระบบระบายน้ำธรรมชาตินี้ ส่งผลให้ประสิทธิภาพการระบายน้ำลดลงและระบบนิเวศเสื่อมโทรม

5. บทสรุปและข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

การแก้ไขปัญหาน้ำท่วมหาคใหญ่และลุ่มน้ำทะเลสาบสงขลา จำเป็นต้องเปลี่ยนกระบวนทัศน์จากการแก้ปัญหาลแบบแยกส่วน เป็น "การบริหารจัดการน้ำเชิงระบบ" ที่ครอบคลุมตั้งแต่ต้นน้ำ กลางน้ำ ปลายน้ำ และพื้นที่รอยต่อออกสู่ทะเล โดยมีข้อเสนอแนะดังนี้

1) ทบทวนลิ่งกิดขวางทางน้ำ ศึกษาผลกระทบทางชลศาสตร์ของโครงสร้างบริเวณปากทะเลสาบสงขลา รวมถึงประตูระบายน้ำตลอดแนวคาบสมุทรสทิงพระ เพื่อพิจารณาการรื้อถอนหรือปรับปรุงให้สอดคล้องกับการระบายน้ำในภาวะวิกฤต

2) พินฟูระบบระบายน้ำธรรมชาติ พิจารณาความเป็นไปได้ในการพินฟูระบบคลองเชื่อมต่อระหว่างทะเลสาบสงขลาแก้อ่าวไทย เพื่อเพิ่มช่องทางการระบายน้ำ

3) ความยุติธรรมทางน้ำ การกำหนดนโยบายต้องไม่เอื้อประโยชน์เพียงพื้นที่เศรษฐกิจ แต่ต้องคำนึงถึงผลกระทบต่อชุมชนโดยรอบ การกระจายความเสี่ยงและความช่วยเหลือต้องเป็นไปอย่างเท่าเทียม

ถึงเวลาแล้วที่ผู้มีอำนาจตัดสินใจจะต้องตระหนักถึงบริบทพื้นที่อย่างแท้จริง และดำเนินการแก้ไขปัญหาลบนฐานข้อมูลที่ถูกต้องและเป็นธรรม เพื่อให้ทุกชีวิตในลุ่มน้ำสามารถอยู่รอดและเติบโตได้อย่างยั่งยืน

.....
ผู้เขียน

สามารถ สาเริ่ม

โครงการส่งเสริมศักยภาพผู้นำทักษะวัฒนธรรม รุ่น 3